

*П. М. Маланчук, ст. викладач кафедри кримінально-правових дисциплін
ДВНЗ “Українська академія банківської справи Національного банку України”*

ПОЗИТИВНІ ЗДОБУТКИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ЗАКОНОДАВЧОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ПРАВОСУДДЯ, ЩО СФОРМУВАЛИСЯ У США

У статті розглядається організація та законодавча регламентація правосуддя, що сформувалося у США. Здійснено порівняльний аналіз інституту арешту в кримінальному процесі України і аналогічного інституту в кримінальному процесі США. Обґрунтовано необхідність звернення до досвіду США як з метою ознайомлення та врахування правових інститутів і процедур, що довели свою ефективність та життєздатність, так і з метою їх можливого запозичення.

Ключові слова: функція захисту, право на захист, організація та законодавча регламентація правосуддя, правила Міранди, доказове право, угода про визнання вини.

Постановка проблеми. Потреби реформи кримінальної юстиції, що проводиться в Україні, включають у себе необхідність звернення до закордонного досвіду як з метою ознайомлення та врахування правових інститутів і процедур, що довели свою ефективність і життєздатність, так і з метою їх можливого запозичення.

Невирішені раніше частини проблеми. Вітчизняна практика здійснення кримінального судочинства виявила немало проблем, пов'язаних з необхідністю дотримання захисту конституційних прав особи. У такій ситуації, безперечно, необхідно врахувати позитивні здобутки організації та законодавчої регламентації правосуддя, що сформувалося в зарубіжних країнах зі сталими демократичними традиціями, а також потреб у розробці, на основі вивченого матеріалу, цілого ряду пропозицій щодо вдосконалення кримінально-процесуального законодавства та практики його застосування.

Кримінально-процесуальне право сучасних зарубіжних країн є досить різноманітним. У кожній країні є свої особливості. Вони обумовлені конкретними економічними, соціальними, історичними, етнічними, релігійними та іншими факторами. Значну роль відіграє також рівень юридичної культури, традиції, пов'язані зі ставленням до суду і правосуддя, закону і законності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання позитивних надбань організації та законодавчої регламентації правосуддя, що сформувалися в зарубіжних країнах з демократичними підвалинами, зокрема в США, неодноразово досліджувалися в працях як вітчизняних, так і зарубіжних фахівців кримінально-процесуальної галузі. Серед них можна виділити дослідження А. Алексєєвої, Т. Варфоломєєвої, В. Ковальова, М. Костицького, Д. Письменного, В. Махова, М. Пешкова, О. Святоцького, С. Сироткіна та ін.

Основною метою дослідження є комплексний аналіз теоретичних положень, що визначають організацію та законодавчу регламентацію правосуддя, що сформувалося у США, а також практичних проблемних позицій його реалізації, чинного національного та законодавства США, спрямованих на виявлення прогалин у правовому регулюванні зазначених відносин та в розробленні на цій підставі пропозицій щодо вдосконалення кримінально-процесуального закону України.

Виклад основного матеріалу. Державою, яка небезпідставно має право пишатися досягненнями своєї правової системи, є Сполучені Штати Америки. Ця країна в даній сфері надає добрі зразки для аналізу, критичного осмислення, а в деяких випадках навіть вдалого досвіду запозичення форм правового регулювання. Так, особливої уваги в кримінальному процесі США заслуговує правове положення здійснення функції захисту в досудових стадіях. Наприклад, право заарештованого на захист в кримінальному процесі США створює вся сукупність прав, що йому належать, здійснення яких дає можливість

оспорювати підозру чи обвинувачення в здійсненні злочину, які висувуються проти нього, доводити свою непричетність до злочину, невинуватість, захищати інші законні інтереси у справі (моральні, майнові тощо). Право заарештованого на захист включає в себе й право мати захисника, а також право застосовувати встановленими законом правовими нормами, спрямованими на захист прав особи в кримінальному процесі [6].

У США основні положення, що визначають права громадян при арешті та процесуальний статус обвинуваченого, піднесені до рівня конституційних принципів. Вони сформульовані в Біллі про права 1791 р. (перші десять поправок до Конституції США 1787 р.). Перш за все це положення, що випливають зі змісту IV поправки та стосуються порядку арешту:

1. Такий засіб процесуального примусу як арешт має здійснюватися під контролем судової влади, чим запобігаються зловживання з боку представників виконавчої влади (поліції) стосовно особи та майна громадян. Формою здійснення такого контролю є процедура видачі судового ордеру.

2. Жодна людина не повинна примушуватись у кримінальній справі бути свідком проти самого себе. Це положення передбачає важливу гарантію забезпечення права заарештованого на захист – привілей проти самообвинувачення. Відповідно до цього права заарештований може відмовитися відповідати на будь-яке запитання, якщо його відповідь може бути використана як доказ проти нього. Саме “привілей проти самообвинувачення” багато в чому визначає змагальний характер кримінальної процедури в США. Це поняття практично означає синонім презумпції невинуватості, яка є основою українського кримінального процесу.

3. Обвинувачений (заарештований) має право знати, за що він заарештовується, вимагати проведення процесуальних дій, які можуть його реабілітувати – очної ставки зі свідками, які свідчать проти нього, примусового виклику свідків зі свого боку тощо, – та право на допомогу адвоката для свого захисту в кримінальному процесі.

У різноманітних варіантах, в більшому чи меншому обсязі, вказані положення Конституції США відображені в конституціях окремих штатів. У федеральному законодавстві є норми, спрямовані на забезпечення дотримання наведених конституційних положень про права громадян при арешті.

Пункт “а” & 3501 розділу 18 Зводу законів США встановлює, що будь-які зізнання заарештованого допустимі лише за умови їх добровільності.

Добровільність зізнання тісно пов’язана зі згаданим вище привілеєм проти самообвинувачення. У широко відомій і не раз описуваній у літературі справі Міранди Верховний Суд США скасував вирок, що засудив його до тривалого строку тюремного ув’язнення за пограбування однієї жінки, а також за викрадення та згвалтування іншої. Міранда був заарештований поліцією тому, що обидві потерпілі вказали на нього, коли побачили його поряд з іншими особами, пред’явленими для впізнання. Співробітники поліції почали проведення допиту і впізнання Міранди, не зробивши належного попередження та не поінформували його про право на захист, тобто не виконали необхідних умов, що свідчили про добровільність зізнання.

Висновок Верховного Суду полягав у тому, що до тих пір, доки не будуть вжиті заходи щодо усунення можливого тиску на заарештованих у поліцейській дільниці, не буде впевненості в тому, що їх права, гарантовані Конституцією, не порушені. У результаті й було прийняте рішення у справі Міранди, яке встановлює правила, що мають його ім’я [2]. Правила Міранди, встановлені Верховним Судом США, спрямовані на усунення незаконних методів у проведенні допиту затриманого, який визначається як “опитування співробітниками правозастосовчих органів, що проводиться після того, як особа взята під варту або її свобода іншим чином обмежена” [4].

У загальному вигляді ці правила полягають у тому, що перш ніж задати будь-яке перше питання, співробітник поліції зобов’язаний попередити затриманого, про те що:

- 1) він має право зберігати мовчання;
- 2) все, що він скаже, може бути використано як доказ проти нього;

3) у нього є право на присутність адвоката при допиті.

У будь-який момент, коли заарештований під час допиту відмовиться далі відповідати на запитання або вирішить, що йому потрібна консультація адвоката, допит має бути зупинено.

Співробітники поліції при допиті будь-якої затриманої особи зобов'язані дотримуватись правил Міранди, які були встановлені для того, щоб не порушувався привілей проти самообвинувачення. Тільки при дотриманні цих правил отримане зізнання у скоєному може бути використано у суді.

Верховний Суд встановив також, що "...під терміном поліцейське опитування в розумінні застосування правил Міранди розуміються не тільки прямо задані запитання, а також будь-які слова або дії співробітників поліції (крім тих, що природно асоціюються з арештом і взяттям під варту), які з їх точки зору можуть призвести до витягування самоінкримінуючої заяви з арештованого" [1].

Конституційне право на допомогу адвоката, як було сказано раніше, виникає одночасно з початком формального кримінального судочинства. Правила Міранди розширюють це конституційне право, допускаючи адвоката в досудові стадії. При цьому, з того моменту, як адвокат з'явився, спроби поліції отримати будь-яку інформацію безпосередньо від заарештованого або провести з ним будь-які слідчі дії за відсутності захисника заборонені. У 1988 р. Верховний Суд США підтвердив у зв'язку з правилом Міранди заборону проводити опитування заарештованого, який заявив про намір скористатися послугами захисника, і за обставинами інших справ, не пов'язаних з тими, за якими відбудеться арешт. При цьому дане правило розповсюджується не тільки на поліцейських, які проводять арешт, але й на тих співробітників поліції та інших юрисдикцій, які випадково опинилися поруч [10].

У 1992 році Верховний Суд США знову підтвердив необхідність точного дотримання правила Міранди у розумінні однозначного повідомлення заарештованому його вимог. Підкреслено, що відступ від них дискредитує отримане зізнання у скоєнні злочину [10].

У плані захисту прав громадян при арешті має значення також процедура "Хабеас корпус", яка застосовується в кримінальному процесі США. Вона передбачає подачу заарештованим скарги про видачу судом наказу "Хабеас корпус" про захист недоторканності особи від неправомірного арешту. Відповідно до даної процедури заарештований має право оскаржити свій арешт у судовому порядку в межах тієї ж судової системи – федеральної чи штатної [13].

Формальних обмежень у строках подачі скарги за процедурою "Хабеас корпус" не існує. Скарга розглядається в суді першої інстанції суддею одноособово. Встановлення судом незаконності або безпідставності арешту має своїм наслідком видачу судового наказу про звільнення заарештованого як позбавленого свободи в порушення закону. Будь-яке рішення судді з цього питання може бути знову оскаржене в порядку апеляції у вищій судовій інстанції, оскільки право добиватися наказу "хабеас корпус" передбачено й федеральною конституцією.

Кримінальний процес США належить до змагальної моделі кримінального процесу. Його суть передбачає такий поділ: сторона обвинувачення порушує кримінальну справу щодо якої-небудь особи перед судом, збирає обвинувальні докази, підтримує обвинувачення в суді; суд забезпечує дотримання сторонами правил судового спору і вирішує питання про винність, визначає міру покарання підсудному [14].

Але сучасне американське доказове право являє собою велику кількість правил і винятків, які визначаючи наперед порядок використання та оцінки доказів, суттєво обмежують свободу внутрішнього переконання суддів. Наприклад, у кримінальному процесі США визнання своєї вини, як правило, тягне за собою суттєве спрощення подальшого судочинства, винесення обвинувального вироку; при цьому судові дослідження інших доказів (отже, і доказів наданих захистом) не проводиться. Більше того, факт визнання своєї вини обвинуваченим прямо впливає на обсяг його прав з оскарження вироку і навіть на призначення покарання [9].

З визнанням своєї вини в кримінальному процесі США тісно пов'язаний інститут “угоди про визнання вини”.

“Угода про визнання вини” – це угода, за допомогою якої обвинувачення і захист дійдуть згоди про вирішення справи, включаючи пункти обвинувачення, за якими обвинувачений визнає себе винним. Подібна угода часто призводить до того, що обвинувачений визнає себе винним у скоєнні менш тяжкого злочину або не за всіма пунктами обвинувального акта. Інколи, якщо обвинувач не впевнений, що присяжні визнають обвинуваченого винним у скоєному ним злочині, він пред'являє менш серйозне обвинувачення [8].

Американський юрист Дональд Ньюмен дає поняття “угоди про визнання вини” як “заяву про визнання вини, отриману в результаті переговорів між прокурором і обвинуваченим, у процесі якої обвинувачений визнає себе винним в обмін на зниження обвинувачення, обіцянку поблагливісті при призначенні покарання або будь-який інший відступ у бік пом'якшення від використання повної, максимальної влади суду при засудженні та призначенні покарання. Однак слід відзначити, що при будь-якій відмові від судового процесу, навіть без явних переговорів, може існувати угода, що мається на увазі, в формі розумного очікування правопорушником поблагливісті при призначенні покарання й існуючої в суді практики вираження різної міри поблагливісті до обвинувачених, які визнали себе винними по відношенню до тих, хто вимагав судового процесу” [1].

Хоча рішення обвинуваченого про укладання “угоди про визнання вини” є самостійним, однак, на практиці вони не без підстав дуже покладаються на поради захисників.

Право обвинуваченого на захист і на захисника було закріплено в 1791 році, у VI Поправці до Конституції США 1787 року. Протягом тривалого часу дія VI Поправки не поширювалась на досудові стадії. Із середини ХХ століття з метою усунення порушення прав обвинуваченого Верховний Суд США сформулював ряд правил, пов'язаних з участю адвоката в досудових стадіях процесу.

Оскільки на обвинувача у кримінальному процесі США не покладається обов'язок всебічного, повного і об'єктивного дослідження обставин справи, захисникам доводиться вдаватися до власного розслідування з метою одержання доказів, що виправдовують обвинуваченого або пом'якшують його відповідальність.

За загальним правилом, адвокат вступає в процес на боці обвинуваченого на його запрошення. Обвинуваченому, який не має коштів, щоб запросити адвоката, останній призначається, але лише у справах про найбільш тяжкі злочини [3].

Законодавче закріплення принципів організації та діяльності адвокатури в США фактично відсутнє як на федеральному рівні, так і у більшості штатів. Хоча, як уже говорилося, Конституція США у шостій поправці закріплює право обвинуваченого на захист у кримінальному процесі (“В усіх випадках кримінального переслідування обвинувачений має право ... на допомогу адвоката для захисту”) [5], проте не визначає механізм його реалізації. Федеральне законодавство (Закон про кримінальне правосуддя 1964 р.) передбачає лише можливість призначення захисника у випадку відсутності в обвинуваченого матеріальних засобів, щоб найняти його [2].

У США існує загальне поняття юридичної професії. Американець, що отримав дозвіл займатися юридичними професіями, називається юристом у широкому розумінні цього слова [2]. Юрист, маючи ліцензію, може бути адвокатом, суддею, прокурором, юрисконсультантом тощо.

Висновки. Підсумовуючи все вищевикладене, слід зауважити, що реформа кримінально-процесуального законодавства України, яка проводиться в наш час, значно підвищила зацікавленість до врахування позитивних надбань організації та законодавчої регламентації правосуддя, що сформувалися в зарубіжних країнах з демократичними підвалинами. Але слід мати на увазі, що запозичення правових надбань має бути творчим, враховуючи тільки позитивне, тобто те, що органічно вписується в систему кримінального процесу, яка склалася в Україні, і яка в своїй основі дещо відрізняється від іноземних моделей кримінального процесу.

Отже, запозичувати для розвитку вітчизняного кримінального процесу необхідно лише ті норми й інститути, які перевірені практикою і часом.

Так, порівняльний аналіз інституту арешту в кримінальному процесі України і аналогічного інституту в кримінальному процесі США дозволяє виявити у ньому низку упущень, які можна усунути, використовуючи досвід США.

Список літератури

1. Алексеева Л. Б. Международные нормы и правоприменительная практика в области прав и свобод человека : пособие для российских судей / Л. Б. Алексеева, С. В. Сиротин. – М. : Изд-во Рос. правов. акад. МЮ РФ, 1993. – 143 с.
2. Апарова Т. В. Законодательство зарубежных стран : Организация и функции адвокатуры в зарубежных странах / Т. В. Апарова. – М. : Изд-во ВНИИСЗ, 1991. – 245 с.
3. Джинджер Э. Ф. Верховный суд и права человека в США : пер. с англ. / Э. Ф. Джинджер. – М. : Юрид. лит., 1981. – 226 с.
4. Ковалев В. А. Буржуазная юстиция: с кем и против кого / В. А. Ковалев – М. : Юрид. лит., 1981. – 150 с.
5. Конституции буржуазных государств : учеб. пособие для вузов по специальности “Правоведение” : переводы / отв. ред. П. К. Пантелеев. – М. : Юрид. лит., 1982. – 233 с.
6. Махов В. Н. Уголовный процесс США (досудебные стадии) : учебное пособие / В. Н. Махов, М. А. Пешков. – М. : Интел-Синтез, 1998. – 273 с.
7. Уголовное право США : сборник нормативных актов / составитель И.Д. Козочкин. – М. : Издательство УДН, 1985. – С. 92-93.
8. Пешков М. Особенности возбуждения уголовного дела в уголовном процессе США / М. Пешков // Следователь. – 1997. – № 2. – С. 76-77.
9. Пешков М. А. Государственный обвинитель в уголовном процессе США / М. А. Пешков // Законность. – 1998. – № 1. – С. 52-56
10. Donald J. Newman. Conviction: The Determination of Guilt or Innocence Without Trial. Little , Brown (1966), p. 60.
11. Federal Rules, Rule 4(c)(1), p.13
12. Federal Criminal Code and Rules. Federal Rules of Criminal Procedure (amendment received to January 6, 1997, West Group, St/ Paul, Minn, 1997.
13. Jon H. Merryman. The Civil Law Tradition, 2d ed. 126-128 (Stanford University 1985); Wayne R. LaFave & Jerold H. Israel. Hornbook on Criminal Procedure, 2d ed. 32-43 (West, 1992, 1994).

Summary

Organization and legislative regulation of justice, that was formed in the USA is explored in the article. Realizable comparative analysis of institute of arrest in the criminal process of Ukraine and similar institute in the criminal process of the USA. Necessity of addressing to experience of the USA, as with a purpose acquaintances and account of legal institutes and procedures which led to the efficiency and viability, so with the purpose of their possible borrowing is motivated.

Отримано 24.07.2008

Маланчук П.М. Позитивні здобутки організації та законодавчої регламентації правосуддя, що сформувалися у США [Текст] / П.М. Маланчук // Правовий вісник Української академії банківської справи. – 2008. - № 1.– С. 109-112.